BELGİ DERGİSİ
Sayı 23 (Kış 2022/I)

DOI: 10.33431/belgi.1017156 **Araştırma Makalesi/**Research Article

YEREL BASINDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN VEDASI VE SONRASINDA YAPILAN 10 KASIM ANMA TÖRENLERİ: ADANA, MERSİN ve TARSUS ÖRNEĞİ (1938-1950)

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'S FAREWELL AND 10TH OF NOVEMBER MEMORIAL CEREMONIES HELD AFTER THAT IN THE LOCAL PRESS: THE EXAMPLE OF ADANA, MERSİN AND TARSUS (1938-1950)

Oğuz KALAFAT *

Geliş Tarihi/Received:01.11.2021 **Kabul Tarihi/Accepted:**26.11.2021

KALAFAT, Oğuz, (2022), "Yerel Basında Mustafa Kemal Atatürk'ün Vedası ve Sonrasında Yapılan 10 Kasım Anma Törenleri: Adana, Mersin ve Tarsus Örneği (1938-1950)", Belgi Dergisi, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/I, ss. 1-25.

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde Türk milletiyle vedalaştı. Ülkesine ve milletine kalıcı eserler bırakan Atatürk kendi milleti tarafından sevilen bir karakter ve liderdi. Atatürk'e karşı gösterilen sevgi ve saygı sadece yurt içinde değil yurt dışında da fazlaydı. Milletiyle birlikte emperyalizme karşı gösterdiği çaba ve devlet kurulduktan sonra çağdaşlaşma hareketleriyle devam eden süreç onun ebedi olarak tarihte yer almasını sağladı. Tüm ülkede olduğu gibi 1938-1950 yılları arası Çukurova'nın önemli kentleri olan Adana, Mersin ve Tarsus'ta o dönemde yayın yapan Türk Sözü, Yeni Adana, Demokrat, Seyhan, Keloğlan, Yeni Mersin, Gülek ve Berdan gazetelerinde Atatürk'ün vedası, büyük matem ve anma programlarının yansımaları aktarıldı. Çalışmada adı geçen gazetelerdeki yazı, şiir, beyanname, vecizeler, fotoğraflar, karikatürler ve kent programının uygulanması konusunda yer alan içerikler okuyucularla buluştu. Aslında Atatürk'ün vedası sonrası Türk milletinin Atasına yönelik hisleri de bir anlamda yerel bellek olan gazetelerden ortaya çıkarıldı. Ayrıca o dönemde Türkiye'de iktidarda tek parti yönetimi bulunmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dönemi ile 1945-1950 yılları arası çok partili yaşama geçiş sürecinde basına yansıyan merasimlerdeki tüm içerikler çalışmada sunuldu. Bununla birlikte 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin (DP) ülkenin iktidara geçtikten sonraki anma törenleri de çalışmaya eklendi. Atatürk politik gelişmelerden uzak ve siyaset üstü bir Türk kahramanı olarak Türk milletinin gönlünde yaşamaya devam etti. Vatandaşlar anma törenlerine yoğun katılım gösterdi. Türk milletinin üzüntüsü yıllar geçmesine rağmen azalmadı. Yerel basındaki her türlü içerik Atatürk'e duyulan özlemi de yansıtmaktaydı. Gazeteler tarafından Çukurova'da 10 Kasım anma programlarının genel anlamda ana mottosu ise "Büyük Matem" olarak veriliyordu. Siyah-beyaz formatta 10 Kasım sayılarını çıkaran gazeteler dönemin tüm dinamiklerine de ışık tutuyordu.

Anahtar Kelimeler: *10 Kasım Anma Merasimleri, Atatürk, Çukurova, Yerel Basın, Adana-Mersin.*

* Dr., MEB, Pozantı/Adana, 03kalafat03@gmail.com, (https://orcid.org/0000-0002-2341-6290).

Abstract

The founder of the Republic of Turkey, Ghazi Mustafa Kemal Atatürk said goodbye to Turkish nation on the date of 10th of November, 1938. Atatürk, who left permanent works to his country and his nation, was a character and a leader that was loved by his own people. The love and the respect shown against Atatürk were great not only in the country but also in abroad. The effort which he made against imperialism with his nation and the process continued with modernisation movement after the foundation of the state provided him to be in history forever. The reflections of Atatürk's farewell, the great mourning and the memorial programs were posted on Türk Sözü, Yeni Adana, Demokrat, Seyhan, Keloğlan, Yeni Mersin, Gülek and Berdan newspapers published in that era in Adana, Mersin and Tarsus which are the important cities of Çukurova. In the newspapers mentioned in the study, writing, poem, declaration, quotes, photos, cartoons and contents which were about the implementation of the city program met the readers. Actually, after Atatürk's farewell, the feelings of Turkish nation against Atatürk were also revealed at the newspapers which were local memories in a sense. Besides, in Turkey, one-party system was in power in that period. All the contents in the ceremonies which were reflected in the press during Republican People's Party (CHP) era and transition process to a multi-party system between the years of 1945-1950 were submitted in the study. In addition to this, the memorial ceremonies of Democrat Party (DP) after its coming into power on the date of 14th of May, 1950 were added to the study. Atatürk continued to live in the hearts of Turkish nation as Turkish hero who is far from political developments and above politics. The citizens participated highly in the memorial ceremonies. The sadness of Turkish nation did not decrease although years passed. All kinds of contents in the local press were reflecting the longing for Atatürk as well. In general terms, the main motto of 10th of November memorial programs in Çukurova were being given as "Great Mourning" in the newspapers. Also, the newspapers which printed their 10th of November editions as black-and-white format were shedding light on all the dynamics of the period.

Keywords: *10 November Commemoration Ceremonies, Atatürk, Çukurova, Local Press, Adana-Mersin.*

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın içinde ön plana çıkan olayları, özel günleri kutlama ve anmak için yapılan toplantılar tören olarak adlandırılmaktadır. Tören kavramı "*Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi, merasim*" anlamına gelmektedir. Bu kavramla birlikte diğer değinmemiz gereken "anma" sözcüğü ise "ölmüş bir insanı hatırlamak için yapılan tören, ihtifal"[1] olarak tanımlanmaktadır. Tören olarak adlandırılan bu toplumsal toplantıların en öne çıkan özelliği önceden planlanmış olmasıdır. Rastgele ve kendiliğinden değildir. Önceden planlanan törenler hiyerarşik bir işleyiş düzeninde ilerler. Duyguların resmiyet içerisinde sunulması ve saygının temele alınması önemlidir. Törenlerde ana tema karmaşıklıktan uzak ve tek bir bütünlüğü barındırır.[2] Anma törenlerinin özünü oluşturan ayin ise dini tören veya ritüel olarak tanımlanmaktadır. Yalnız bu anma faaliyetleri devlet tarafından merasim olarak yapıldığında düzenli bir hâl almaktadır. Bu tür törenlerde hiyerarşi ve duygu birliği resmiyet içerisinde saygı ön plana çıkarılarak yapılır. Halkın izleyici olarak katıldığı devlet merasimleri devletin politika ve prensiplerini de yansıtır.

Sosyal bir varlık olarak insan, toplum nazarında gerçekleşen üzüntü ve sevinç olaylarını gelenek ve adetler çerçevesinde ritüel olarak kültürel ögelere dönüştürür. Bu tür kültürel olaylar ise toplumda kabul gören ve genel geçerliliği olan somut ve somut olmayan mirasa işaret etmektedir. Tarihsel süreçte gerçekleşmiş "*afetler, savaş ve barış durumları, sefer hali, galip ve mağlup olma, devletlerin yıkılış veya yeni bir devletin kuruluş dönemleri, göçler, sürgünler ve tarihe iz düşmüş devlet büyükleri ile kahramanların ölüm yıl dönümleri*" gibi toplumun neredeyse tamamını ilgilendiren büyük olaylar[3] "anma günü" veya "anma töreni" şekline dönüşüp özel günlerde merasim olarak gerçekleştirilir. Anma günleri ve törenler toplumun birliği açısından önemlidir. Devletin halkı ile bütünleşmesinde ve düzenin devam ettirilmesinde önemli rolü vardır.

Atatürk, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı akabinde, devletin siyasi, ekonomik ve kültürel birliğini sağladıktan sonra 1937 yılında hastalandı. Dr. Nihat Reşat Belger hastalığına siroz teşhisi koydu.[4] Kendisiyle ilgilenen Türk ve yabancı hekimlerin de aynı teşhisi koyması sonucu Atatürk'ün tedavisine hemen başlandı.[5]

Devletin kurucusu olarak Atatürk her türlü resmi işleri aksatmayan bir yaşantıya sahipti. Ancak hastalığının iyice ilerlemesi neticesinde 29 Ekim'de kutlanan Cumhuriyet Bayramı ve 1 Kasım'da meclisin açılış törenlerine katılamadı. Zaten doktorları da bu törenlere katılmasına izin vermediler.[6] Bu iki tören ilk defa Atatürk olmadan gerçekleşti.

1 Türkçe Sözlük, C 1., Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992, s. 72.
2 İlhan Tekeli, Bir Toplumsal Anlatım ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri, "Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılı", 1997, s. 1.
3 Erhan Alpaslan, "Tek Parti Döneminde Adana'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1933-1943)", Çukurova Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, (2017), s. 93, doi:DOI Number: http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.1062.
4 Hastalığının teşhisi hemen konulamadı fakat Yalova Termal Otel'de Dr. Nihat Reşat Belger tarafından karaciğer rahatsızlığı teşhisi konuldu. Yapılan teşhiste Atatürk'ün karaciğerinin büyüdüğü ve sertleştiği tespit edildi. Bkz. Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ün Hastalığı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959, s. 8-9.
5 Enver Behnan Şapolyo, Atatürk'ün Ölümü 10 Kasım 193 Atatürk'ün Ölümü 10 Kasım 1938, İstanbul: Refet Zaimler Kitabevi, 1957, s. 37-38.
6 Celal Bayar, Atatürk'ten Hatıralar, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 98.

Bu durum dışında Türk milletinin lideri Atatürk'ün hastalığının belirtileri arttı ve hızlı bir şekilde kötüleşti. Ekim ayı içerisinde geçirdiği üç günlük komayı atlatmasına rağmen yatakta tedaviye mecbur kaldı. Siroz nedeniyle 7 Ekim 1938 tarihinde ponksiyonla karnından su alındıktan bir gün sonra tekrar komaya girdi. İki gün süren komadan sonra 10 Kasım Perşembe günü saat 09.05'te çok sevdiği milleti ile vedalaştı.

Atatürk'ün vedası Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzalı resmi yazıyla aynı gün içinde basın organları ile tüm yerli yabancı kamuoyuna duyuruldu.[7] Kamuoyuna yapılan tebliğde Atatürk'ün kaybı ile yaşanan derin üzüntü belirtilerek onun yokluğunda eserlerinde tesellinin aranması ve en büyük mirasının Türkiye Cumhuriyeti Devleti olduğu aktarıldı. Devletin sürekliliği konusunda endişelerden uzak olunması istendi.[8] Ayrıca 21 Kasım 1938 tarihinde Ankara'da bir cenaze merasimi yapılması kararlaştırıldı. Bu bağlamda naaşının Yavuz Zırhlısı'yla İstanbul'dan İzmit'e oradan da Ankara'ya nakledilmesi planlandı. Kalıcı kabir[9] inşa edilinceye kadar Atatürk'ün naaşının geçici istirahatgahı olarak "Etnografya Müzesi" belirlendi.[10]

Atatürk'ün cenaze merasimi ile ilgili olarak 500.000 TL bir tutar ayrıldı ve tüm ülkede yas ilan edildi. 15 Kasım 1938 tarihinde matem töreninin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak hükümet bir kararname çıkarttı.[11] Bununla birlikte yapılacak cenaze merasimi ile ilgili Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliği tarafından bir genelge vilayetlere gönderildi. 15 Kasım 1938 tarihli ve 1310 Sayılı Genelge ile hükümet tarafında merasim için dikkat edilecek hususlar belirtildi.[12]

Atatürk'ün naaşı İstanbul'dayken üç günlük bekleme süresince Dolmabahçe Sarayı'nda halkın ziyareti söz konusu oldu. İstanbul merasiminde Ata'ya saygısını sunması esnasında halk büyük yoğunluk gösterdi. Özellikle 17 Kasım 1938 tarihinde yaşanan izdihamda 11 vatandaş yaşamını yitirdi.[13] Ailesinin isteği ile İstanbul Muayede Salonu'nda bir cenaze namazı kılındı. Bu cenaze namazını Ordinaryüs Profesör Şerafettin Yaltkaya kıldırdı.[14]

İstanbul'dan sonra başkent Ankara'da cenaze merasimi Türk halkının büyük katılımıyla gerçekleşti. Yabancı konuk ve diplomatlar da katıldı. 21 Kasım'da gerçekleştirilen tören saat 10.45'te meclisin önünde başladı. Chopin'in matem marşı eşliğinde Etnografya Müzesi'ne hareket edildi. Kortejin içinde Türk ile yabancı askerî tören birlikleri ve bando takımı bulunmaktaydı. Akabinde 80 Türk askerinin çektiği top arabası vardı (Bkz. Görsel 1).[15]

7 Tunç Boran, "Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Matem", AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, 2011, s. 47.; "BCA, 490.01 /4.19.15".; "BCA, 490.01 /1430.727.1".; Alev Özbil, "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Cenaze Merasimleri," Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, S.22, C.11, 2012, s. 27.

8 Ayrıca Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ta benzer bir tebliğde yayınladı. Türk ordusuna yönelik olan bildiri kamuoyu ile paylaşılan düşüncelerle aynı içerikteydi. Bkz. Hakan Uzun, ""Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 11, Sayı 43, (2009), s. 532.

9 "Kalıcı olarak Ankara Kalesi veya Çankaya'da yapılacak olan gösterişli bir abide yapılması düşünülmüştür." Bkz. Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", s. 534.

10 Tan Gazetesi, 11 Kasım 1938.

11 Akşam Gazetesi, 15 Kasım 1938, No: 7215, s. 1-5.

12 "BCA, 490.01 /1430.727.1".;"BCA, 490.01 /4.19.15".

13 Akşam Gazetesi, 19 Kasım 1938.

14 Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", s. 538.

15 Ulus Gazetesi, 22 Kasım 1938.

Görsel-1: 21 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün cenaze töreni fotoğrafı.[16]

Kortejde top arabası sonrasında Atatürk'ün İstiklal Madalyası'nı taşıyan rütbeli bir asker vardı. Ardında Makbule Hanım ve eşi bulunmaktaydı. Kendisinden sonra Cumhurbaşkanı olan İnönü de kortejde yer almaktaydı.[17] Yoğun kalabalık eşliğinde naaş Etnografya Müzesi'ne getirildi. Aynı tarihte kent merkezlerinde anma ve matem merasimi düzenlendi.

A.1938 YILINDA ADANA'DA YAPILAN MATEM TÖRENİ

Çukurova'nın merkezinde yer alan Adana kenti Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'e saygısını her zaman gösteriyordu. Kurucunun hastalığı ilerleyince yerel basında bu haberler işlenmeye başladı. Gazetelerin ilk sayfasında yer alan haberler özellikle Atatürk'ün durumu ile ilgiliydi. Kentin atasına sevgi ve saygısı ön planda olduğundan en detaylı haberler bile kamuoyu ile paylaşılıyordu. Nitekim 9 Kasım 1938 tarihinde Yeni Adana Gazetesi'nde yayınlanan haber bu durumu açıkça gösteriyordu. Adı geçen gazetenin ilk sayfasındaki "*Aziz Atamızın Sıhhi Vaziyetleri Hakkında Neşredilen Raporlar*" başlıklı haberde İstanbul Anadolu Ajansı'ndan bilgi aktarılıyordu. Riyaseti Cumhur Umumi Reisliğinden kamuoyu ile paylaşılan haberde 9 Kasım tarihinde saat 10.00 ve 20.00'da verilen bilgiler oldukça detaylıydı. Adı geçen haberde yer alan bilgiler şu şekildeydi:[18]

- Saat 10.00'daki rapor: Atatürk geceyi rahat geçirdi. Vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir. Hararet 36,8; nabız 128; solunum 18'dir,

16"https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ankara-universitesi-buyuk-onder-ataturk-icin-duzenlenen-cenaze-torenlerinin-fotograflarini-paylasti-/2038133". Erişim Tarihi: 19 Ekim 2021.
17 Akşam Gazetesi, 22 Kasım 1938.; "Cumhurbaşkanı'nın ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak yer almıştır. Kortejde, daha sonra sırasıyla bakanlar, milletvekilleri, askerî ve mülkî erkân bulunuyordu. Ayrıca büyükelçiler ve yabancı temsilciler de yerlerini almışlardır." Bkz. Tanış, "Türk Milleti Ata'sıyla Vedalaşıyor: Anadolu'nun Bazı Kentlerinde Atatürk İçin Yapılan Matem Törenleri", s. 1056.
18 Yeni Adana Gazetesi, No:4659, 9 Kasım 1938, s. 1.

- Saat 20.00'deki rapor: Bugün saat 18.30'daki hastalık normal vaziyetinden çıkmıştır. Hararet 36,4; nabız 100; solunum 22'dir.

Haberin devamında müdavi[19] ve müşavir[20] doktorların isimleri yer alıyordu. Bu haber Adana halkının konuyla yakından ilgilendiğini ve merak içinde beklediklerini de gösteriyordu. Atatürk, Çukurova'da çok sevilen ve çok saygı gösterilen, bir devlet kurucusu idi.

10 Kasım'da ise Atanın ölüm haberi tüm ülkeye duyuruldu. Yabancı ajanslarının da bu habere ilgisi büyüktü ve hiç beklemeden tüm dünya radyolarından bu haberi önce radyo aracılığıyla kamuoyuyla paylaştılar. 10 Kasım'da Adana'da yayın yapan Yeni Adana Gazetesi aynı gün haberi okuyucularına şu başlıkla sundu: "*Aziz Atamız Dünyaya Gözlerini Kapadı.*" "*Onun Büyük Eseri Cumhuriyet Ebedi Olarak Yaşayacak Türk Milleti Yek Vücut Olarak Bu Eseri Daima Muhafaza Edecektir*" alt başlığıyla sunduğu haber bölgenin duygu ve düşüncelerini yansıtmaktaydı. Aktarılan haberde İstanbul'dan doktorların raporu bulunmaktaydı. Adı geçen raporda şu bilgiler yer almaktaydı: "*Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet dün gece saat 24'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün saat dokuzu beş geçe Şefimiz derin humma içinde terk-i hayat etmişlerdir*." Ayrıca "Türkiye Cumhuriyet Hükümetinin Resmi Tebliği" de aynı formatta haberin içinde verildi. Haberin devamında "Türkiye'nin başına geçecek olan büyük şef, Türk milleti ve Türk ordusu etrafında toplanacak ve ona bağlı kalacaktır; Atatürk eserlerini güvenle Türk milletine bıraktı ve Türk gençliği onun peşinde yürüyecektir; Atatürk Türk'ün tarihinde daimî yaşayacaktır" deniliyordu.

10 Kasım tarihli gazetede yayınlanan haber bir anlamda ilginç durumu da ortaya çıkarıyordu. Günlük yayınlanan gazete Atatürk'ün ölümünü aynı gün içinde çıkarttığı yayınla aktarması araştırmamızın önemli bir gerçeğini ortaya koyuyordu. Yeni Adana Gazetesi'nin künyesinde "*Akşamları Çıkar Gündelik Gazete*" yazıyordu. Bu bağlamda adı geçen gazete aynı gün Atanın vedasını içeren haber yapması nedeniyle basın açısından öne çıkan ender gazetelerden birisi de oluyordu. Yeni Adana Gazetesi'nin 10 Kasım'da yayınlanan sayısının ilk sayfası şu şekildeydi:[21]

19 Prof. Dr. Neşet Ömer Birdel, Pro. Dr. M. Kemal Öke, Nihad Reşad Belge.

20 Akil Muhtar Özden, Pro. Dr. Hayrullah İçer, Pro. Dr. Süreyya Hidayet Sertel, Doktor Abraham Marmaralı, Dr. Mehmet Kâmil Der.

21 Yeni Adana Gazetesi, No:4660, 10 Kasım 1938, s. 1. Zaten 9 Kasım akşamı saat 20.00'da verilen doktor raporlarının da aynı gün içerisinde yer alması bu durumu aynı şekilde destekler nitelikteydi. Ayrıca Hükümet tebliği ve Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliğinden yapılan bildiriler diğer gazetelerde 11 Kasım 1938 tarihinde gazetelerde yer almıştır.

Sahibi ve Baş muharriri AHMET REMZİ YÜREGİR

YENİ ADANA

İdare Evi Adana Abidin Paşa caddesinde

Kuruluş tarihi 25 Kânunuevvel 918

Akşamları Çıkar Gündelik Gazete

Fiatı : 5 kuruştur

Telefon No. 89

10 İKİNCİTEŞRİN 1938 PERŞEMBE

Sayı : 4660

YIL : 20

Aziz Atamız Dünyaya Gözlerini Kapadı

Türk Vatanı Yapıcısını, Türk Milleti Ulu Şefini, İnsanlık Büyük Evlâdını Kaybetti..

Milletimize Derin Ve Sonsuz Taziyelerimizi Sunarız

C. H. P.

Kongreleri, tam mânâsile halk arzusunun ifadesi ve efkârı umumiyenin kendisidir

Merkez Parti mahalle Ocak kongreleri bir kaynaşma halinde devam ediyor. Bilhassa bu kongrelerde açık ve serbestçe görüşülen konuşulan meseleler ; yapılan dilekler ve şikâyetler Partinin halkçılık prensiplerinin en büyük ifadesi ve tezahürüdür.

Kongreleri yapılan Ocaklarda serdedilen ve dikkate şayan bulunan dilek ve şikâyetlerin dercine devam ediyoruz :

Kuruköprü mahal-

bulğur değirmenlerinin çoğaltılması .

x —Elektrik tenviratına ehemmiyet verilip adedinin artırılması.

Hanedan ocağının dilekleri de Kuruköprünün aynı olmakla beraber bu mıntaka halkı ilâveten bir dilekte daha bulunmuştur ki o da

Hacıbayram kuyusundan sebze pazarına giden yolun kaldırımının belediye tarafından mukaddema söküldüğü ve bu kaldırımın bir an evvel hiç olmazsa

Görsel-2: 10 Kasım 1938 tarihinde yayınlanan Yeni Adana Gazetesi künyesi, S. 4660, s. 1.

11 Kasım tarihine gelindiğinde Çukurova bölgesi Mersin kentinde yayımlanan Yeni Mersin Gazetesi Atatürk'ün vedası ile ilgili bölgenin duygu ve düşüncelerini aktardı. "*Ulu Türk; Atatürk öldü. Türk vatanı, Türk milleti bakidir, ilelebet yaşayacak, dünya durdukça duracak şan ve şerefle yükselecek ve ilerleyecektir*" alt başlığında durumu bir nevi özetlemeye çalıştı. Yeni Mersin Gazetesi'nin ilk sayfasında yine Atatürk'ün vedası sonrası anlam yoğunluğu fazla ama serbest nazım şeklinde şu şiir yer alıyordu:[22]

> "*Atam sana öldü dediler,*
>
> *Arkandan bir yurt inledi, büyük bir millet ağladı, kanlı gözyaşları döktü,*
>
> *Lahuti bir ses; bağırdı! "Atamız, ölmedi". Milyonlarca Türk'ün kalbine girdi. Oraya gizlendi.*
>
> *Dünya baki kaldıkça Türk ulusu yaşayacak ve kalbinde Atatürk'ünü yarattığı çok yüksek, değerli eserleriyle birlikte yaşatacak,*
>
> *Atam sen kalbimizdesin, Gönlümüzdesin, varlığımız sensin,*
>
> *Türklük ve gençlik senin ve senin eserlerini yaşamasına yaşatılmasına and içti. Bunu elbette yapacaktır. Ruhun şad olsun.*"

Aynı tarihte Adana'da çıkan diğer bir günlük yayın olan Türk Sözü Gazetesi bölgenin hislerini aktarmaya çalıştı ve şu şekilde başlık attı: "*Babamız öldü. Fakat on yedi milyonun içinde ebediyen yaşayacaktır.*" Ayrıca gazetenin yazarı Nevzad Güven bu gelişmeyle ilgili "*Bir Güneş Söndü*" başlıklı bir köşe yazısı[23] kaleme aldı. Bununla birlikte "*Büyük Matem*"

22 Yeni Mersin Gazetesi, No:3139, 11 Kasım 1938, s. 1.

23 Güven köşe yazısının bir bölümünde şunları yazdı: "Büyük acılar karşısında hançerelerin (gırtlak), göz pınarlarının tıkanıp kaldığını, gör pınarlarının kuruduğunu, hançerenin bunaldığını bilirdim. Fakat parmakların da bir hançere gibi tıkanabildiği, bir güz pınarı gibi kurulabileceğini bugün anladım. Atatürk öldü. Türk milleti en büyük varlığını kaybetti. Bu müthiş ayrılık karşısında milletin duyduğu acıyı, elemi kupkuru kelimelerin ifade etmesine elbette imkân yoktur. Türk milleti dün sabah en büyük ve en nadir servetini kaybetti." Bkz. Türk Sözü Gazetesi, No:4281, 11 Kasım 1938, s. 1.

başlıklı yazıda ise tüm Adana halkının mateminin ve gözyaşlarının hala devam ettiğini belirtti. Haberin devamında 10 Kasım'da Adana halkından çoluk çocuk ağladığı için "*baştan başa yarıya çekilmiş matem*" olarak nitelendirdi.[24]

11 Kasım'da Yeni Adana Gazetesi "*Büyük ve Yapıcı Atamız Özdü*" başlığıyla ve büyük bir fotoğrafının yer aldığı ilk sayfasında manşetten verdi. Adana halkının Adanalıları sonsuz hüzne boğduğu haberi paylaşarak ölüm haberinin bölgede yıldırım etkisi yaptığını haberleştirdi. Ayrıca Atanın vedası ile ilgili uluslararası haberleri ve diğer milletlerin üzüntülerini de haber olarak aktardı. Bununla birlikte aynı tarihteki gazetenin ikinci sayfasında Mahmud Binyoldaş adlı vatandaş gazeteye Atatürk'ün ölümü ile ilgili taziye mesajı yayınlattı. Adı geçen taziye ilanında şu ifadeler yer alıyordu: "*Senin aziz ruhun ilelebet yaşayacaktır. Kalbi millette*..."[25] Gazete ülkenin her yanına bayrak ve resimler asıldığını da aktarıyordu.

12 Kasım'dan itibaren Yeni Mersin Gazetesi Kemal Atatürk'ün Hayatı adlı bir yazı dizisine başladı[26] ve 22 Kasım 1938 tarihine kadar devam etti. Çocukluğu, gençliği, Trablusgarp-Balkan-Cihan Harbinde ve Millî Mücadele'de Mustafa Kemal başlıkları olmak üzere 7 bölümlük yazı dizisi bir nevi hayatını detaylı bir şekilde okuyucularına aktarıyordu.[27] Bu yazı aslında yeni Türk devletinin nasıl kurulduğunu da bir anlamda özetliyordu.

13 Kasım'da Adana Türk Sözü Gazetesi dünyadaki tüm devlet reislerinin Türk milletine taziye mesajlarını yolladığını haberleştirdi. Bununla birlikte tüm yurtta kara bir matemin bulunduğunu aktardı. Ayrıca Adana'daki durumu şu şekilde özetliyordu:

> "*Bütün yurt gibi, üç günden beri gözyaşı döken Çukurova hâlâ ağlamaktadır. Şehrimiz havası büyük matemle her gün biraz daha ağırlaşmaktadır. En ufak bir tebessüm bile gösteren tek bir yüz görmüyoruz. Şehirde hemen herkes siyahlara, koyu elbiselere bürünmüş, okul talebeleri siyahlar giymiş, kız talebeler başlarına kara kurdeleler bağlamıştır. Şehrin bütün mağazalarındaki vitrinler siyahlarla donatılmış ve sevgili Babamızın portreleri siyah çerçeveler içerisinde vitrinlere yerleştirilmiştir. Şehrin hiçbir köşesinde en ufak bir müzik sesi bile işitilmemekte, yalnız halkımızın Ankara radyosu neşriyatını dikkatle takip etmekte olduğu görülüyor. Okullarda, talebelerin göğüslerine takılmak üzere, Büyük Şefimizin resimlerini havi madalyonlar yaptırılmasına karar verilmiştir. Şehrin matemi tasvir edemeyeceğimiz kadar büyüktür*."

1938 yılında Atatürk'ün ölümü ile ilgili olarak Türk Sözü Gazetesi'nin genel yayın politikası "*matem veya kara matem*" şeklindeydi. Bu nedenle bu konuyla ilgili olarak haberlerin büyük bölümünde bu formatı kullandı. Yukarıdaki yazıdan da anlaşılacağı üzere kara matem vurgusu sürekli yapıldı.

---

24 Türk Sözü Gazetesi, No:4281, 11 Kasım 1938, s. 1-3.
25 Yeni Adana Gazetesi, No:4661, 11 Kasım 1938, s. 1-3.
26 Yeni Mersin Gazetesi, No:3140, 12 Kasım 1938, s. 1-3.
27 Yeni Mersin Gazetesi, No:3147, 20 Kasım 1938, s. 1-3.

Çukurova yerel basınında genel olarak 10 Kasım'dan sonra Atatürk'ün naaşının durumu ile ilgili bilgiler, İstanbul'daki halkıyla vedası ve bu konuyla ilgili dünya gündemindeki haberlerin yansımaları yer almaktaydı. Bir anlamda ulusal basının örnekleri yer almaktaydı. Yalnız 17 Kasım tarihli Yeni Adana Gazetesi Atatürk'ün ölümü ile ilgili olarak Hatay'daki gelişmelere yer verdi. 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Suriye'den ayrılarak bağımsızlığını ilan etmişti. Hatay Millet Meclisi'nde Devlet Başkanı Tayfur Sökmen Atatürk'ün ölümü sonrası "*Hatay Atatürk'ün eserleri ve prensiplerinden yürüyerek yükselecektir*" başlıklı bir açıklamada bulundu. O dönemde Türkiye'ye katılmamış olmasına rağmen bir Türk devleti olarak hareket eden Hatay Millet Meclisi bir anlamda bölgedeki vatandaşlarına da hareket tarzını belli ediyordu. Sökmen konuşmasının devamında şunları ifade etti:[28] "*Atatürk'ün ölümü karşısında duyulan derin teessür etrafında demiştir ki: Bizim ve cihanın en büyük adamı olan Atatürk'ün ölümü Türkiye'de olduğu kadar Hatay'da ve dünyada büyük bir acı ile karşılanmıştır. Bizler bu sonsuz teessürümüzü ancak ve ancak onun ölmez eser ve prensiplerinde yürümekle teselli edeceğiz. Onun son eseri olan Hatay istiklâl ve devleti bu prensipleri takip edecek ve Hatay bu eser ve prensiplerle yükselecektir.*" Konuşmasının devamında Atatürk'ün Hatay ziyaretinde söylediği "*Kırk asırlık bir Türk yurdu esir kalamaz*" sözüyle Hatay'da bağımsızlığın direktifini verdiğini hatırlatarak büyük liderin bölgedeki halkın kalbinde yaşayacağını ekledi. Ayrıca gazete haberinde konuyla ilgili olarak Hatay Meclisinde birçok vekilin[29] söz aldığını belirterek oturumun sonunda ayakta olmak üzere 5 dakika saygı duruşunda bulunduklarını ekliyordu. Yerel basında Hatay'daki matemin yankılarının aktarılması aslında bölgenin Hatay ve İskenderun kentlerine yakın olmasından kaynaklıydı. Ayrıca 21 Kasım'da Hatay'da da büyük ihtiram töreni yapılacağı da açıklandı.[30]

18 Kasım'da bölgede yayınlanan tüm gazeteler 21 Kasım tarihinde Adana ve Mersin'de yapılacak olan matem töreni ile ilgili programı kamuoyuna duyurdu. Adana'da yapılacak törenin programı şu şekildeydi:[31]

- Törene tam saat 14'te başlanacaktır,

- Bu saatte Vali, tüm komutan ve devair rüesası, parti teşkilâtı, okullar, gençlik ve halk Atatürk Parkında ve asfalt caddede krokide gösterildiği şekilde yerlerini almış bulunacaktır. (Elbise: frak, siyah yelek beyaz boyunbağı bulunmadığı takdirde jaketatay veya siyah ve koyu; renkli kostüm olabilir.),

- Atatürk Anıtına parti ve vilâyet, belediye, halkevi, hayır cemiyetleri, esnaf cemiyetleri, devlet demir fabrikacıları, okullar, parti kaza, nahiye ve ocakları tarafından çelenkler konulacaktır. (Halk vesair teşekküller ve müesseseler tarafından çelenk buket konulması da şayanı temennidir.),

- Saat 14'te merasime istiklâl marşıyla başlanacaktır, istiklâl marşını müteakip parti, halkevi bandosu tarafından matem marşı çalınacaktır,

---

28 Yeni Adana Gazetesi, No:4666, 17 Kasım 1938, s. 3.

29 Devlet başkanından sonra Vedi Karatay, Hamdi Selçuk, Nuri Aydın ve Cevat Abbasoğlu söz almıştır. Atanın vedasını sonrası Hatay halkının bir anlamda üzüntüsünü yansıtmışlardır. Bkz. "Yeni Mersin Gazetesi, No:3145, 18 Kasım 1938", s. 1-2.

30 Türk Sözü Gazetesi, No:4287, 18 Kasım 1938, s. 1-3.

31 Yeni Adana Gazetesi, No:4667, 18 Kasım 1938, s. 1-3.;Türk Sözü Gazetesi, No:4287, 18 Kasım 1938, s. 1-3.

- Bunu müteakip parti, belediye, halkevi ve halk adına dört nutuk söylenecek ve gençlik hep bir ağızdan and içecektir,
- Saat tam 16'da saathane ve fabrika düdüklerinin çalmasıyla üç dakika sükût ve ihtiram vakfesi yapılacaktır,
- Üç dakikalık ihtiram ve sükût vakfesinden sonra Atatürk heykelinin etrafındaki altı meşale altı izci tarafından ateşlenecektir,
- Meşalelerin ateşlenmesini müteakip anıt önünden aşağıdaki sıra tertibiyle ihtiram geçidi yapılacak ve merasime bu suretle nihayet verilecektir,
- İhtiram Geçit resmi sırası:

  1- Adana'da bulunan teşrifata dâhil mülkî ve askerî erkân,

  2- Öğretmenleriyle birlikte okullar,

  3- Halk partisi erkânı

  4- Halkevi idare heyetleri

  5- Malî, ticarî ve idarî teşekküllerin ileri gelen erkânı,

  6- İzciler.
- Hareket, toplantı ve merasim esnasında hiçbir siyah işaret bulunmayacaktır.

Mersin'de 21 Kasım'da yapılan cenaze töreninde Yeni Mersin Gazetesi "*Dünyanın en büyük adamı; asırların yegâne kahramanı, yapıcı, yaratıcı, koruyucu ve kurtarıcı Atatürk'ün hazin ölüm ihtifal merasimi*" başlığıyla tam sayfa yapılan töreni ve yazılarıyla okuyucularına o günün hissiyatını aktardı. Atatürk ile ilgili yazılan yazılar, şiirler ve hayatında önemli kesitler sunuldu.[32] Ayrıca Yeni Mersin Gazetesi'nin 1938 yılında kullandığı format ise genel anlamda Atatürk'ün ölmediği ve eserlerinin yaşayacağı şeklindeydi.

Adana'da Türk Sözü Gazetesi yapılan töreni fotoğraflar ekleyerek okuyucularına sundu. Atatürk Parkı'nda yapılan törene büyük bir kalabalık eşlik etti. Vatandaşlar ve çocukların gözyaşlarını döktüğü törende gazetenin kullandığı başlık ise "Yurtta Matem" olarak verildi. 21 Kasım'da Adana Atatürk Parkı'nda yapılan törende yer alan törenden bazı görseller şu şekildeydi:[33]

32 Yeni Mersin Gazetesi, No:3148, 22 Kasım 1938, s. 1-3.
33 Türk Sözü Gazetesi, No:4291, 23 Kasım 1938, s. 1-3.

Çelenklerle süslenen ebedi Şefin Anıtı

Adana Büyük ölünün arkasından doya doya gözyaşlarını döktü

Çukurova Gençliği Onun Anıtı etrafında toplanmıştır

Görsel-3: 21 Kasım 1938 tarihinde yayınlanan Türk Sözü Gazetesi ilk sayfa, S. 4291, s. 1.

Görülüyor ki Çukurova bölgesinde Ata'ya sevgi, saygı ve derin yas ön plandaydı. Ankara'daki törenlerle birlikte Adana'da yapılan törenlere Türk kadınının iştiraki de yoğun oldu. Bu bağlamda toplumun tüm paydaşları bu törenlerde bir arada olmaya özen gösterdi. Gazete görsellerinde Türk kadınının gözyaşlarının yer aldığı resimler bulunmaktaydı.

Yerel gazetelerin çoğunda yurt dışından gelecek katılımcıların bilgileri de yer almaktaydı. Özellikle "Alman, Bulgar, Fransız, İngiliz, İtalyan, Yunan, İran, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya" askerî kıtaları sadece bu tören için hazırlanıp geldi. Bununla birlikte "Afganistan, Arnavutluk, Almanya, Belçika, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Mısır, İspanya, Estonya, ABD, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Norveç, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Milletler Cemiyeti" temsilcileri de katıldı.[34]

34 Akşam Gazetesi, 22 Kasım 1938; Türk Sözü Gazetesi, No:4291, 23 Kasım 1938, s. 1-4.

B.1939-1944 YILLARI ARASINDA ADANA VE MERSİN'DE YAPILAN MATEM TÖRENLERİ

Atatürk'ün toplumuyla vedalaşması ile ilgili olarak 1938 yılından sonraki dönemde her yıl "anma törenleri" yapılması kararı alındı. Böylelikle anma merasimleri devlet tarafından sürekli hale getirildi. Bu anma törenleri tek parti döneminde özenle yapılırken basına yansıyan ögeler o döneme ışık tutuyordu.

1939 yılında hem görsel hem de içerik anlamında dolgun bir format sunan yerel gazetelerin 10 Kasım'a özel hazırlandıkları da ortadaydı. Atatürk'ün vedası ile ilgili her türlü edebi içeriğin somut olarak sunulduğu basında, bölge halkının duyguları da yansıtılmaktaydı. 10 Kasım'da Adana kentinde tüm bayraklar yarıya indirildi, Adana Halkevinde anma programı gerçekleştirilip beş dakikalık saygı duruşu yapıldı, Halkevi azası öğretmen Rasim Göknel veciz sözlerle dolu bir konuşma yaptı. Ardından Halkevi Başkanı ve Yeni Adana Gazetesi yazarı Ferid Güven günün anlam ve önemine yönelik duygusal bir konuşma gerçekleştirdi. Adana Halkevi azalarından öğretmen Celal Sahir Muter, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "*Büyük Türk Milletine Beyannamesi*" adlı bildiriyi okudu.[35] Adı geçen beyannamede İnönü şu şekilde bir beyanname yayınladı:[36]

> "*Devletimizin banisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi, İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması, Eşsiz kahraman Atatürk, Vatan sana minnettardır, Bütün ömrünü hizmetine verdiğin Türk milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meşale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır*."

Yeni Mersin Gazetesi 10 Kasım ile ilgili olarak 3439. sayısı ile ilgili mottosunu "Kara Gün" olarak nitelendirdi. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini birinci sayfadan veren gazete Atatürk'ün sonsuza dek yaşayacağı vurgusu da yaptı. Gazete, Atanın vedası ile ilgili olarak haberlerine 11 Kasım 1939 tarihli 3440. sayısında da devam etti. Özellikle tüm yurttaşların üzüntülerinin devam ettiği bilgisini aktardı. Yeni Adana Gazetesi ise "*Dünya En Büyük Adamını Bir Yıl Evvel Bugün Kaybetti*" başlığıyla anma gününe özel yayın çıkarttı. Gazetenin sahibi Ahmet Remzi Yüreğir "*Ebedi Şef, Ebedi Eser*" adlı bir gazete makalesi yayınladı. Ayrıca gazetenin ilk sayfasında günün önemine yönelik Türk kültür tarihi araştırmacısı ve yazar Taha Toros[37] "*Ölümünün İlk Yılı*" isimli bir şiir yazdı. Adı geçen şiir şu şekildeydi:[38]

---

35 Türk Sözü Gazetesi, No:4580, 11 Kasım 1939, s. 1-3.
36 Yeni Mersin Gazetesi, No:3439, 10 Kasım 1939, s. 1.
37 "1912 yılında Adana'da doğan 'arşiv adam' olarak da bilinen araştırmacı, yazar, halk bilimci ve şair Taha Toros, 100 yaşındayken İstanbul'da vefat etti. 1929-1930 ders yılında Adana Lisesi'nden mezun oldu. 1 Eylül 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu ve maliye teşkilatında çalışmaya başladı. 1937'de Adana Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreterliği'ne atandı. 1937 ve 1940 yılları arasında Adana Ticaret ve Sanayi Odası'nda genel sekreter olarak çalıştı. Yaşamı boyunca Türkiye'de folklor üzerine araştırmalarını sürdürdü. Ticaret Bakanlığı'nda müfettiş olduğu günden itibaren Türkiye'nin pek çok ilini gezerek arşivine Venedik, Paris ve Vatikan'da uğradığı arşiv ve sahaflardan da katkı sağladı." Bkz. "https://www.milliyet.com.tr/gundem/taha-toros-un-arsivi-internette-2108818".
38 Yeni Adana Gazetesi, No:4927, 10 Kasım 1939, s. 1.

"Bir kahraman halinde ebedileştiği gün

İnsanlığın talihi, tarihin yüzü güldü …

Ölümü kalbimizi hançerle eştiği gün

Önünde dahaların beli iki büküldü…

İnkılâplar içine inkılap kata kata

Hiç yoktan yaratırken bu milleti hayata.

Dünyaya en şerefli bir tarih yazdın. Ata!

Bunun eşi ne Şarkta ne de Garpta görüldü..."

"Mukaddes bir varlıksın dünkü kadar bugün de;

On yedi milyon insan and içiyor önünde.

Yokluğunun çok acı ve ilk yıl dönümünde

Geçen yıl gibi yine gözlerden yaş döküldü…

Yaşatacak kan ile bu millet eserini!

İNÖNÜ'NE sarıldık boşaltmadık yerini ...

Bu millet seyrederek Şefinin hünerini

Senin gibi onunda etrafına örüldü…"

Adana Halkevinde başlayan program bando eşliğinde Atatürk Anıtına yürüyüşle devam etti. Adana Valisi Faik Üstün ve tüm protokolün kalabalık eşliğinde yaptığı yürüyüş sonrası anıta çelenkler sunuldu.[39] Anma törenine özenle hazırlık yapılmasının yanında okul ve öğrenciler dışında büyük bir hemşire grubu, belediye personeli, Selanik Bankası çalışanları, Devlet Demiryolları Adana Şefliği personeli ve Gilodo Fabrikası çalışanları gibi birçok kurum ve kuruluşlardan mateme katılanlar oldu.[40] Mersin'de ise Güneş Sineması'nda başlayan programa tüm protokol katıldı. Mersin'de yapılan törende herkesin siyah ağırlıklı kıyafetlerle katılmasının zorunlu olduğu belirtildi. 1939 yılında Mersin kentinde yapılan resmi program Adana'daki programa benziyordu. Mersin Halkevinden başlayan yürüyüş Atatürk Büstünde tamamlandı.[41]

1940 yılına gelindiğinde törenler için halkevinde yapılan toplantı sonrası önceki yıllara benzer şekilde bir anma merasimi yapılması düşünüldü. 9 Kasım 1940 tarihli Türk Sözü Gazetesi Adana vilayetinde yapılacak olan programı önceden kamuoyu ile paylaştı. Adana'da yapılan hazırlıklar çerçevesinde önceki yıllardan farklı olarak halkevine Türk ve CHP bayrakları ile çiçeklerle donanmış bir "Atatürk Köşesi" yapıldığını haberleştirdi.[42] 10 Kasım'da Türk Sözü Gazetesi yazarı Nevzad Güven[43] tarafından "*Atamız*" adlı bir köşe yazısı okuyuculara sunuldu ve o gün halkevinde konser verildi.[44] Aynı gün Yeni Adana Gazetesinin 5225. sayısında Atatürk fotoğrafları paylaşıldı. 1941 yılında Mersin kenti anma törenleri aynı şekilde devam ederken Yeni Mersin Gazetesi büyük bir Atatürk görseli paylaşarak "*Mustafa Kemal İçin Ağlıyoruz, Kemalizm ile İftihar Ediyoruz*" başlığıyla yazı yayınladı. Adı geçen yazıda CHP'nin Kemalizm olgusunda ilerlediğini ve Atayı kaybetmenin üzüntüsünü yaşadığını ortaya koydu. Gazete yazarı Bekir Uluğ tarafından "*Kemalizm*

39 Türk Sözü Gazetesi, No:4580, 11 Kasım 1939, s. 4.
40 Yeni Adana Gazetesi, No:4927, 10 Kasım 1939, s. 2.
41 Yeni Mersin Gazetesi, No:3439, 10 Kasım 1939, s. 3.
42 Türk Sözü Gazetesi, No:4876, 9 Kasım 1940, s. 1.
43 Gazete sahibi Ferit Celal Güven'in kardeşidir. Kendisinin Adana'da yazar ve mizah eserleri bulunmaktadır.
44 Türk Sözü Gazetesi, No:4877, 10 Kasım 1940, s. 1-3.

İlelebet Yaşayacaktır" konulu bir yazı da paylaşıldı.[45] Aynı yıl 10 Kasım anma merasiminde Adana Erkek Lisesi Edebiyat Öğretmeni Arif Nihat Asya[46] tarafından Adana'da yapılan törende bir nutuk okundu. Halkevi Atatürk Köşesi önünde okunan Asya'nın söylevinde şu ifadeler yer aldı:[47]

> "*Onun harfleriyle basılmış kitaplar, onun harfleriyle atılmış imzalarımız ondan armağandır. İçinde toplandığımız şu ev ondan armağandır. Emriyle açılmış bir mektep onun adını taşısa da taşımasa da ısmarlama değil, hazır abidesidir. Rey sandığının başında peçesiz, hür bir Türk kızı ona güzel bir abide olabilir. Kabrini bekleyen süngülü asker ona en güzel, en canlı abidedir. Vecizelerinden rastgele bir tanesi Ona kâfi kitabedir. O, bir fert olmaktan çıkmış, bir milletin timsali olmuştur. Bununla beraber, bir fert olarak adı Mustafa idi. Bir hocası, Kemali ilâve etti: Mustafa Kemal oldu. Milleti Ona bir sıfat ilâve etti: Gazi Mustafa Kemal oldu. Soyadı kanunu, milletin vicdanı, arkadaşlarının hükmü Atatürk'ü ilâve etti: Atatürk oldu. Bahtiyardır o fani ki adını bütün Şerefleri bir kelimede toplarcasına bir millet verir. İsimleri de bir askerin derece derece rütbeleri gibidir. Ve Atatürk son rütbesidir. Türk'e Ata olmaktan büyük rütbe bilmiyorum. Bilen söylesin. Yazık ki bu adların hepsinin önünde şimdi bir de merhum sıfatı var ki yürekler acısıdır.*"

1942 yılında Çukurova'nın önemli kentleri olan Adana ve Mersin'de yerel basın 10 Kasım törenlerini önceki yıllardaki gibi anma programını vererek başlatıyordu. Sonrasında ise Atatürk ile ilgili yazılar, şiirler ve fotoğraflar yayınlıyordu. Türk Sözü Gazetesi yazarı Nevzat 1941 yılındaki "*Atamız*" başlıklı yazısının başlığıyla yeni bir yazı yayınladı. Bu yazı başlık olarak aynı fakat içerik olarak farklıydı. Ayrıca o dönemde kendisi bir çizer ve karikatürist olan Nedim Şener ilk sayfada yayınlanan bir Atatürk resmi çizdi. Adı geçen gazetede yayınlanan bu fotoğraf şu şekildeydi:[48]

45 Yeni Mersin Gazetesi, No:4047, 10 Kasım 1941, s. 1-3.
46 "7 Şubat 1904'te İstanbul Çatalca'da doğdu, 5 Ocak 1975'te Ankara'da yaşamını yitirdi. İstanbul Üniversitesi Yüksek Öğretmen Okulu Edebiyat Bölümü›nü bitirdi. Adana, Malatya, Edirne, Tarsus, Ankara ve Kıbrıs›taki liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1950-1954 arasında Seyhan (Adana) milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi›nde bulundu. Milletvekilliğinden sonra tekrar öğretmenliğe döndü. Ankara Gazi Lisesi edebiyat öğretmeni iken 1962›de emekliye ayrıldı. Yeni İstanbul ve Babıâli›de Sabah gazetelerinde yazılar yazdı. Aruzla başladığı şiirde rubailer, gazeller yazdı. Özellikle rubailere büyük önem verdi. Rubailerden oluşan 5 ayrı kitap yayınladı. Daha sonra hece vezniyle ve serbest vezinli şiirler de yazdı. Ulusçu şiirleriyle dikkat çekti. Yurdun güzelliklerini, doğasını anlatan, kimi zaman yerici ama Türklüğü yücelten şiirleriyle bilinen şairdi. Milliyetçi şiirleriyle tanınan ve Adana'nın kurtuluş günü olan 5 Ocak günü yazdığı ünlü "Bayrak" şiirinden dolayı "Bayrak şairi" olarak da anılan Türk şairdir." Bkz. "Arif Nihat Asya", İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, 1993, s. 543.
47 Türk Sözü Gazetesi, No:5166, 10 Kasım 1941, s. 1-2.
48 Türk Sözü Gazetesi, No:5548, 10 Kasım 1942, s. 1-3.

Görsel-4: 10 Kasım 1942 tarihinde yayınlanan Türk Sözü Gazetesi ilk sayfa, S. 5548, s. 1.

Yeni Mersin Gazetesi ise "*Bugün büyük matem günümüzdür Ebedi Şef Atatürk'ü minnet, şükran ve rahmetle anacağız*" başlığıyla yazılar yayınladı. Mersin'de de önceki yıllarda olduğu gibi bir program gerçekleştirildi.[49]

1943-1944 yılları arası yerel basına yansıyan program benzerlik gösteriyordu. Tek partili dönem olması nedeniyle genellikle halkevinde başlayan program Atatürk anıtında bitiyordu. Vilayetin tüm idari ve mülki erkânı programa katılıyordu. Program önceden belirli bir şablona göre oluyor ve yerel basın bu gelişmeleri okuyuculara aktarıp bilgilendiriyordu. Bir anlamda yerel basın devlet ile vatandaş arasında bilgi ve iletişim bağı oluyordu. Vatandaşların duygu ve düşüncelerine tercüman olarak manevi his birliği sağlamasına yardım ediyordu.

1944 yılında yayına başlayan Tarsus İlçesi Gülek Gazetesi 10 Kasım anma törenleri ile ilgili olarak "Dün Atatürk İçin Hazin Bir İhtifal Yapıldı" başlığıyla bölgedeki programı haberleştirdi. İlk sayfasının diğer yazısında "*Atatürk meziyetini bize, kendini ecele verdi*" başlığıyla bir yazı yayınladı. Adı geçen yazıda şu ifadelere yer verildi:[50]

> "*O, bir kahraman, kahramanlık M. den ancak bir harftir. Vatandaşlar; onun için çok söylendi, çok yazıldı, fakat beşeriyet bundan beş yüz asır sonra da onu layıkıyla anlatamayacak. Aczimize sevinelim. Her var olan bir parça odur. O bizdi. Onunla vardık. O meziyetini bize, kendini ecele*

49 Yeni Mersin Gazetesi, No:4352, 10 Kasım 1942, s. 1-3.
50 Gülek Gazetesi, No: 14, 11 Kasım 1944, s. 1.

verdi. Bir zamanlar onu görmek içirt gittiği yere bakıyorduk 1938'den sonra onu görmek için içimize bakmamız gerekiyor. O içimizdedir. Altı yıl önce bugün onu kaybettik. Onun kadar büyük teselliye ihtiyacımız vardı. Öyle ise İnönü başımızdadır. İnönü tesellimiz ve teminatımızdır."

Yukarıda yayınlanan yazıdan anlaşılan Atatürk'ün vedası sonrası yakın arkadaşı olan İsmet İnönü'nün de toplum nazarında saygı gördüğüydü. Bunun en temel sebebi Atatürk'ün ülkeye kazandırdıklarının teminatı olarak İnönü'yü gördüklerinden dolayı halkın bir anlamda yasının hafiflediği anlaşılmaktaydı. Tek parti iktidarı olması nedeniyle de toplumun CHP'nin kurucularından olan İnönü'yü bir nevi bağrına bastı ve teselliyi onda buldu.

C.1945-1950 YILLARI ARASINDA ADANA VE TARSUS'TA YAPILAN MATEM TÖRENLERİ

1945 yılında CHP'nin iktidarda olduğu tek partili yönetim biçimi bulunurken 5 Eylül 1945 tarihinde Nuri Demirağ önderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kuruldu. Bu dönem ülkenin çok partili yaşama geçiş dönemi olarak sürecin başlangıcıydı. Yine bu dönemde dünya genelinde devam eden İkinci Dünya Savaşı bitmişti. Dünya genelinde barış süreci başlarken Türkiye'de yeni partilerin kurulduğu dönem karşımıza çıktı. Nitekim 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmasıyla ülke gündemi sürekli farklılaştı. Bu dönemde Adana basını genel anlamda CHP yanlısı bir yayın politikası izledi. Ülke o dönemde politik olarak yeni gelişmelere alışırken yerel basın bu gelişmeleri okuyucularına sundu. Ayrıca bu dönemde Atatürk'e olan sevgi ve saygı aynı şekilde devam etti.

Renkli olarak yayınlanan Yeni Adana Gazetesi 1945 yılında siyah beyaz olarak basıldı. Hatta akşam yayınlandığından dolayı 10 Kasım 1945 tarihli 6205. sayısı renkli olmasına rağmen aynı tarihte matem rengi olarak siyah-beyaz "10 Kasım Özel Eki" yayınlandı. 3 sayfa yayınlanan ekin ana teması "10 Kasım 1938 Günü" olarak verildi. 1938 yılında yapılan anma ve yas merasimleri tekrardan okuyuculara hatırlatıldı. Tüm bunlarla birlikte dakika dakika gelişmeler birebir tekrardan aktarıldı. Gazetenin ana sayfasında siyah-beyaz bir resmin de yer aldığı öne çıkan görseli şu şekildeydi:[51]

51 Yeni Adana Gazetesi, No:6205, 10 Kasım 1945, s. 1-3.

Benim naçiz vücudüm bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebed payidar olacaktır.
K. Atatürk

Yeni Adana

Gündelik, Siyasî, Halkçı Akşam Gazetesi

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu i'lâ ve idame edecek sizsiniz.
K. Atatürk

TÜRK MİLLETİ, EBEDÎ ŞEFİNDEN 7 YIL EVVEL BU SABAH AYRILMIŞTI

Bugün Yurdda Atatürk'ün Aziz Hatırası Ihtifallerle Anılacak

LLİ ŞEFİN MİLLE-
BEYANNAMESİ

Resmî tebliğ:

Atatürk Vefat Etti

Hükûmet bir resmî tebliğ neşretti, Meclis içtimaa çağırıldı

Atatürkü Ankarada Karşılarken

Görsel-5: 10 Kasım 1945 tarihinde yayınlanan Yeni Adana Gazetesi "*10 Kasım 1945 Özel Eki*", S. 6205, s. 1.

Aynı yıl "Siyasi Halk Gazetesi" künyesiyle yayınlanan Tarsus ilçesinde yayınlanan Gülek Gazetesi de özel bir ek yayınlamamasına rağmen renkli baskı yerine siyah-beyaz baskı çıkardı. "*Milli Yas Günümüz*" mottosuyla çıkardığı yayında gazete yazarı Said Topur'un şiirine yer verdi. Devletin banisi olarak nitelendirilen Atatürk'e minnettar olunduğunu aktardı.[52]

1945 yılında Adana'da yayına başlayan "Siyasi Mizahi Halk Gazetesi" künyesi bulunan Keloğlan Gazetesi 10 Kasım'da dünya ağlayan insana benzetildi. Keloğlan karakteri ise bir çelenk sunarak saygısını gösteren çizimiyle Atatürk'e olan sevgisini dile getirerek siyah çerçeveli olarak özel sayfa ile yayınlandı. Keloğlan Gazetesi mizah yayını olması nedeniyle yazıdan ziyade Nedim Şener'in çizdiği görselle günün anlamını tam sayfa yansıtmaya çalışması da yerel basın olarak Ataya duyulan hisleri bu şekilde ön plana çıkarıyordu. Adı geçen gazetenin 67. Sayısında yayınlanan ilk sayfa görseli şu şekildeydi:[53]

52 Gülek Gazetesi, No: 165, 10 Kasım 1945, s. 1.
53 Keloğlan Gazetesi, No: 67, 10 Kasım 1945, s. 1.

Görsel-6: 10 Kasım 1945 tarihinde yayınlanan Keloğlan Gazetesi ilk sayfasında yer alan çizim, S. 67, s. 1.

Türk Sözü Gazetesi 1945 yılında yine anma törenlerine ilk sayfada geniş yer ayırdı. Genel olarak Adana, Mersin ve Tarsus'ta aynı tür program uygulanırken gazetede yine Arif Nihat Asya'nın "*Onun İçin*" şiiri yayınlandı. Ayrıca gazete yazarlarından Zeynel Besim Sun tarafından "Atatürk ve Millet" başlığında bir köşe yazısı okuyuculara sunuldu. Ayrıca Mithal Cemal'in şu dörtlüğü ana sayfadan verildi: "*Çürüyen göğsü için tâkızaferler gene dar; Gene sağdır, gene sağlamdır O, hem dünkü kadar. Ona matemle… Hayır, sade taabbüdle eğil; Ölüdür, doğru, fakat öldüğü hiç belli değil.*"[54]

1946 yılında yayın hayatına başlayan "*Halk İçin-Halk Tarafından-Halka Doğru*" künyesini kullanan Adana'nın yeni basın organı Demokrat Gazetesi 10 Kasım 1946 tarihinde yayınlanan 110. sayısında o güne özel siyah-beyaz bir gazete çıkardı. Dizgisi ve formatı kaliteli şekilde ayarlanan bu sayı zengin içeriği ile dikkat çekiyordu. "*En Büyük Milli Matem Günümüz*" başlığının yanında tüm sayfalarını anma yayınına ayıran gazetenin 3. sayfasında bir dönem Sivas Milletvekili ve Türk Maarif Cemiyeti kurucusu İbrahim Alâeddin Gövsa'nın "*Atamızı Tavaf*" adlı ünlü şiirini okuyucularına verdi. Bunun yanında "*Büyük Türk Kahramanı Atatürk*" adlı yazı dizisi ve bir de tam sayfa "*Atatürk Kronolojisi*" yayınladı.[55] Aynı tarihte Yeni Adana Gazetesi de İbrahim Alâeddin Gövsa'nın "*O Nasıl Bir İnsandı?*" yazısını yayınladı. Anma gününe özel Atatürk'ün gençliği ve yaşamı ile ilgili bölümler sundu.[56] "*Anadolu Topraklarında Çıkan Gazetelerin En Çok Okunanı*" künyesiyle renkli yayınlanan mizah yayını Keloğlan Gazetesi 1946 yılında da siyah-beyaz bir karikatür yayınlayarak Türk toplumunun yas gününü aktarmaya çalıştı. Karikatürde Türk toplumunun tüm paydaşlarının kabrinin başında birleşmiş şekilde yansıttı. Bu görsel aslında sadece Adana'nın değil tüm Türkiye'nin hislerine bir nevi tercüman da oluyordu. Keloğlan Gazetesi'nin 167. sayısında yayınlanan karikatürün altında yayınlanan "*Türk*

54 Türk Sözü Gazetesi, No:6462, 10 Kasım 1945, s. 1.
55 Demokrat Gazetesi, No:110, 10 Kasım 1946, s. 1-4.
56 Yeni Adana Gazetesi, No:6506, 11 Kasım 1946, s. 1-3.

Milleti Kan Ağlıyor" başlıklı yazı şu şekildeydi:[57] "*Ey büyükler büyüğü Atatürk! Kabrinin hala muvakkat oluşundaki büyük suç, önünde gözyaşı döken şu milletin değildir. Türk milleti senin açtığın nurlu yolda, senin sevdiğini seviyoruz. Nur içinde yat! ...*" Bu yayınlar dışında 1946 yılında Adana, Tarsus ve Mersin'de yayınlanan diğer gazetelerin hepsi o yıl siyah-beyaz yayınlanarak matem gününü yansıtmaya çalıştı.

Yeni Adana Gazetesi 10 Kasım 1947 tarihinde yayınladığı 6806. sayısında formatını 1938 yılındaki gelişmeleri aktaracak şekilde belirledi. "*Büyük Türk Milleti, Ebedi Şefi ve Eşsiz Kahraman Atatürk'ten Dokuz Sene Evvel Bu Sabah Saat Dokuzu Beş Geçe Ayrılmıştı*" başlığıyla yayınlana gazete "Ondan Dokuz Yıl Uzakta" başlığındaki yazısını paylaştı. Adana halkevinde gerçekleşen tören programını aktaran gazete bir bölümünde Atatürk'ün şiire ve Türk şiirinin önemli kişilerinden Fuzuli'ye olan ilgisini aktardı. Fuzuli'nin şiirlerini ezbere bildiğini de belirterek hatıra şeklinde bir bölümü okuyucularına şu şekilde sundu:[58] "*Bir gün Atatürk'le beraber bulunurken şiir ve edebiyattan bahis olundu. Hazır bulunanlardan bazıları zemin ve zamana uygun nükteli mısralar okudular. Atatürk şiir bahsini Fuzuli'nin şu beyti ile kapadı: Canım cânân eğer isterse minnet canıma, Can nedir ki anı kurban etmiyem cananıma*…" Bu yerel haber Atatürk'ün Türk şirine ilgi ve bilgisini de gösteriyordu. Atatürk yaşadığı dönemde Ruşen Eşref Ünaydın'dan şair Fuzuli şiirlerini okumasını özellikle istiyordu. Hatta Ruşen Eşref şiir okunurken takıldığı yerleri kendisi ezbere de hatırlatıyordu.[59] Bu ilgiyi okuyucularıyla paylaşan gazete bu anlamda önemli bir misyon da yerine getiriyordu.

Demokrat Gazetesi 1947 yılında Adana programının tamamını okuyucularıyla paylaştı. Yerel basın anlamında öne çıkan gelişme ise 10 Kasım törenleri için şu zorunluluk bulunmaktaydı: "*Birinci sayfalarını siyah çerçeve içine alacak ve milli matemi ifade eden yazılar yazılacaktır.*" Bu zorunluluktan anlaşılan basında uygulama birliği oluşmasının istenmesiydi. 1946 yılında da öne çıkan bu gelişme programın içinde yerini aldı. Ayrıca radyolarda saat 09.05'te sessiz kalması ve hiçbir yayın yapmaması da isteniyordu.[60] Gazetenin 11 Kasım 1947 tarihinde yayınlanan 393. sayısında milli şair Arif Nihat Asya'nın "*Atatürk İçin*"[61] şiirine yer verildi. Türk Sözü Gazetesi ise birinci sayfasında yazı, şiir ve görsellere yer verirken ikinci sayfasında Atatürk'ün sevdiği yemeklerle ilgili bir bölüm hazırladı. İlgili bölümdeki bilgiler ve aşçıları Mehmet Yücel ile Mehmet Yıldız'ın aktardığına

---

57 Keloğlan Gazetesi, No:167, 10 Kasım 1946, s. 1.

58 Yeni Adana Gazetesi, No:6806, 10 Kasım 1947, s. 2.

59 Behçet Kemal Çağlar, Atatürk ve Şiir, Türk Dili, Cilt 15, S. 170, 1965, s. 81.

60 Demokrat Gazetesi, No:393, 10 Kasım 1947, s. 1-2.

61 "Eksiklerimizi söyle tamamlayalım yeni işlerimizi göster düzeltelim ışık tut yolumuza yürüyelim şu çetin işi sen hayatta olsan nasıl yapardın anlat bizde öyle yapalım ölüm gününde boynu bükük duran bayrağını gel kendi elinle çok onu oraya çekmesini senden iyi bilen çıkmadı. Beş dakika sükutumuzda en güzel hitabelerinden birini daha dinletebilirdin işte kürsü işte biz söyle, dinleyelim son sözün saati sormak yine sor yine söyleyelim. Ve çat kaşlarını dedikodularımız için azarla bizi…hepimiz ciddiyeti yeniden öğrenelim kafamızı durduran …
Bir nüktenle çöz … bilelim dünyada ve memlekete "dokuz yılın" tarihinden intihana çek bizi… sonra yarın söyle bize … bilelim sen milletine çok şey öğrettin Atatürk… fakat doğumunun kutlamamız mümkün olan bir senede ölümünün 9. yıl dönümüyle karşılaşmak ne demek? … bunu da biz söyleyelim ne sana ölüm ne bize yaraşırdı…izin ver meşakkatle yakalım ışığımızı…veya eksiklerimizi söyle tamamlayalım yanlışlarımızı göster düzeltelim. Tempo-nu duyurmakta devam et yürüyelim." Bkz. Türk Sözü Gazetesi, No:7058, 10 Kasım 1947, s. 1.

göre Atatürk en çok kuru fasulye, pilav ve bol yoğurtlu çılbırı seviyordu. Adı geçen hatırat[62] okuyuculara sunuldu.[63]

Adana ilinde 1947 yılında yeni bir basın organı olarak haftalık yayınlanmaya başlayan "*Ticari, Siyasi, Halk ve Esnaf Gazetesi*" künyesi bulunan Seyhan Gazetesi de diğer Adana gazeteleri gibi zengin 10 Kasım içeriğiyle yayın sundu. "*Ölümsüz Atatürk, Daima Kalbimizdesin*" başlığıyla içerikler sunan gazete siyah-beyaz formatıyla ayrıca birde şair Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "*Atatürk İçin*" adlı şiirine ön sayfadan yer verdi.[64]

Tarsus ilçesinin yayın organı olan Gülek Gazetesi, 1948 yılında kentte yapılan anma merasimi ile ilgili bilgileri okuyucularına aktardı. Halkevinde başlayan programa dönemin kaymakamı Adnan Aksel ile birlikte çok partili dönemde faaliyet gösteren CHP ve DP yönetimlerini de bulunmaktaydı. 10 Kasım münasebetiyle gazete "*Büyük Matemimizin Onuncu Yılı*" başlığıyla bir yazı yayınladı. Adı geçen yazının içeriğinin bir bölümü şu şekildeydi: "*En tatlı günlerimizin sonu ve en acı günlerimizin başlangıcı 10 Kasım günü. Bugünü ne biz ve ne de cihan on sene değil, aradan on asır geçse yine de unutamayacaktır. Bugün, Türk tarihinde olduğu kadar cihan tarihinde de en acı satırları yazdıran gündür.*" Ayrıca gazete Atatürk'ün Mersin kentini son ziyaretinde çekilen son fotoğrafı ilk sayfadan verdi:[65]

Atatürk Mersine son gelişlerinde (1938)

Görsel-7: 10 Kasım 1948 tarihinde yayınlanan Gülek Gazetesi ilk sayfasında yer alan resim, S. 459, s. 1.

62 Adları geçen iki aşçıdan aktarılan hatırat gazetede şu şekilde verildi:
"-Mehmet, bana bol yoğurtlu bir çılbır yap! desin...
-Atatürk'e verilen perhiz yemeklerini siz mi yapardınız?
-Biz, diyor, iki baş aşçıydık. Arkadaşım Mehmet Yücel ile nöbetleşerek çalışırdık. Kâh o yapardı, kâh ben... Zaten perhiz zamanında yemek diye bir şey yapılmazdı ki.,. Ara sıra kuru bamya haşlaması yapılırdı. Lâkin sade suya pirinç çorbası ile limon, portakal ve muzlu nişasta pelteleri hiç ihmal edilmezdi, onları her gün yapardık. Aşçı Mehmet Yıldız'ın söylediğine göre Atatürk en ziyade kuru fasulye ile pilâvı bir de bol yoğurtlu çılbırı severmiş.
-Bir gün, trenle Diyarbakır'a gidiyorduk. Seyahate acil karar verildiği için acele toplanıp trene girdik. Bu arada yanımıza kuru fasulye almayı unutmuşuz. Öğle yemeğini verdiğimiz zaman Ata, kuru fasulye vardı. Telâşla hareket edildiği için unutulduğu söylenince kızarak:
-Bilmiyor musunuz? Kuru fasulye benim baş yemeğindir., dedi ve hemen ilâve etti:
-Esirgediniz mi yoksa!...
Bu sözü hiç hatırımdan çıkmaz. İçimde bir ukde olarak kalmıştır. "Ne olurda o gün de soframızda kuru fasulye olsaydı" derim." Bkz. Türk Sözü Gazetesi, No:7058, 10 Kasım 1947, s. 2.
63 Türk Sözü Gazetesi, No:7058, 10 Kasım 1947, s. 1-2.
64 Seyhan Gazetesi, No: 36, 10 Kasım 1947, s. 1-3.
65 Gülek Gazetesi, No:459, 10 Kasım 1948, s. 1-2.

Demokrat Gazetesi aynı yıl içinde ana sayfadan Atatürk portresi yayınladı ve gazetenin başmuharriri Zeynel Besim Sun anma gününe özel bir köşe yazısı yazdı. Ayrıca Enver Benhan Şapolyo'nun "*Öldün mü Atam*" isimli yazısını okuyucularına sundu. Oldukça duygusal dizelerin bulunduğu yazıda, üzerinden on yıl geçmesine rağmen hala Atatürk'ün gönüllerde yaşadığını da ortaya koyuyordu. Şapolyo'nun yazısından bir bölüm şu şekildeydi: "*Ah Atatürk… Sana doyamadım. Ağladım, ağladım kanamadım. Hasretinle yanıyorum. Bu ayrılığa dayanamıyorum. Ah, yolunda ölemedim. Meğer bahtım, sağ kalıp, karalar bağlayıp ömrümce yas tutmak imiş*."[66]

1948 yılında Yeni Adana Gazetesi çok zengin bir içerik ve daha önce basına yansımayan ögelerle doluydu. Öncelikle ilk sayfasında "Kemalist Türkiye'nin Kemalizm Enstitüsü" başlıklı yazısında ülkenin banisi Atatürk'ün topluma daha iyi benimsetilmesi adına bir "Kemalizm Enstitüsü" kurulmasını ortaya atmıştı. Onun eserlerinin asla tesadüfi olmadığını ve yaptığı tüm icraatları vatandaşlara ve tüm dünyaya anlatılmasının bu şekilde olabileceğini aktardı. Atatürk prensiplerinin aktarılabileceği önemli bir kurumun inşa edilmesinin son derece önemli olduğunu da yazı bazı somut bilgiler ışığında haberleştirdi. Gazetenin iç sayfasında ayrıca "*Atatürk ve Matbuat*" başlıklı bir yazı da bulunmaktaydı. Gazetenin neredeyse tüm sayfaları 10 Kasım ve Atatürk ile ilgiliydi. İlk sayfasında dikkat çeken diğer husus ise "Anıt-Kabrin" hala yapılamamış olmasıydı. Hatta gazete yapılması düşünülen kabrin bir resmini de paylaştı ve yetkililerin hala bitiremediğini de ekledi. Adı geçen görsel günümüzden farklı mimarideydi. Yapılması düşünülen maketin görseli şu şekildeydi:[67]

Bugünü O'nun Onuncu ölüm yıldönümünü anıyoruz. Yukarıdaki resim inşa edilmekte olan Anıt - Kabrin maketini göstermektedir. On yılda bitirilemiyen Kabir... EFENDİLER UTANIYORUZ!..

Görsel-8: 10 Kasım 1948 tarihinde yayınlanan Yeni Adana Gazetesi ilk sayfasında yer alan "Anıt-Kabrin" maketinin resmi, S. 7107, s. 1.

66 Demokrat Gazetesi, No:629, 10 Kasım 1948, s. 1.
67 Yeni Adana Gazetesi, No:7107, 10 Kasım 1948, s. 1-4.

Aynı yıl içerisinde yayınlan 10 Kasım tarihli Türk Sözü ve Keloğlan gazeteleri önceki yıllarda olduğu gibi siyah-beyaz ve çerçeveli Atatürk resimleri ile yayınlandı. Genel anlamda yerel program ve içeriğin olduğu gazeteler 10 Kasım anma törenlerini yansıtmaya devam etti.

Gülek Gazetesi 1949 yılındaki sayısını 10 Kasım anma törenlerine ayırdı. Siyah-beyaz çıkan gazete çerçeveli ve siyah renklerin hâkim olduğu büyük bir çizim içeren görselle çıktı. İlçede bulunan sinemalar o gün kapandı. Gazete 684. sayısında Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi, Ata'ya Ağıt, Saat Kaç?, Tarsus ilçesindeki programın akışı, En Büyük Yasımız, Atatürk'ten Seçme Sözler ve Sulhçu Türkiye başlığında günün anlam ve önemini içeren birçok konuyu zengin bir formatta yayınlandı.[68]

Tarsus'un 1949 yılında yeni yayınlanmaya başlayan "*Milliyetçi, Siyasi, Müstakil Halk Gazetesi*" künyesi bulunan Berdan Gazetesi 10 Kasım anma günüyle ilgili olarak siyah çerçeveli bir Atatürk resmi paylaştı. "*En Büyük Kaybımız*" başlıklı ilk sayfasında anma törenleri programına yer verdi ve beyannamenin aynısını yayınladı. Bununla birlikte Atatürk'ten Vecizeler bölümü de yer aldı.[69]

1949 yılında Adana Türk Sözü Gazetesi anma törenleri ile ilgili olarak 10 ve 11 Kasım tarihlerindeki sayılarında yazıdan çok programla ilgili bilgiler aktardı. Ayrıca Berdan ve Gülek gazetelerinde yer alan "*Saat Kaç*" konusu bu gazetede işlendi.[70] Zengin bir içerik sunan Yeni Adana Gazetesi 10 Kasım törenlerini ve günü en dolu içerikle işleyen gazete olarak son yıllarda ön plana çıkıyordu. Dizgi ve formatı kaliteli ayarlayan gazete 10 Kasım gününde okuyucularına farklı konsept sunuyordu. 1949 yılında Falih Rıfkı Atay'ın "*Birkaç Hayal*" köşe yazısını Cumhuriyet Gazetesi'nden aktardı. Ayrıca bu gazetede de "*Saat Kaç*" konusuna yer verildi.[71] Adana Demokrat Gazetesi anma merasimleri ile ilgili önceki yıllara benzer bir format sunarken 11 Kasım 1949 tarihinde yayınlanan 905. sayısında farklı bir habere yer verdi. "*Milli Yas Gününde Bile Politika Yapıldı*" başlıklı yazıda Adana Halkevinde müessif hadise olarak verilen habere göre anma programının içerisinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ege Bölgesi gezisinin propaganda filmi olarak verildiği iddia edildi. Törene katılan vatandaşlar bu duruma tepki göstererek yasın yaşanamadığı ve bu tür bir merasimin propaganda vasıtası olarak kullanılmamasının gerekliliği nedeniyle salonu terk etti.[72] Toplumda Atatürk'ün siyaset üstü bir Türk büyüğü olarak algılandığı görülüyordu. Bununla birlikte o dönemde politikanın temel dinamikleri olan diğer siyasi partilerin yaklaşan seçimler nedeniyle bu tepkiyi gösterdiği de düşünülebilir. Bu durum her ne olursa olsun devletin banisinin anma gününde toplumun farklı kesimleri tarafından bu tür davranışların kabul edilmediğini de ortaya koyuyordu.

Adana ve Tarsus'ta 1949 yılında anma törenlerinde ortak olarak yayınlanan öge, Atatürk'ün ölümünden önceki son sözünün "Saat kaç" olmasıydı. Atatürk'e verilen son cevap ise "*Saat 18.30*" oldu. Yerel basın bu ögeyi başlığında kullanarak yazılar yayınladı.

68 Gülek Gazetesi, No: 684, 10 Kasım 1949, s. 1-4.
69 Berdan Gazetesi, No: 18, 11 Kasım 1949, s. 1-4.
70 Türk Sözü Gazetesi, No:7658, 11 Kasım 1949, s. 1.; "Türk Sözü Gazetesi, No:7657, 10 Kasım 1949", s. 1.
71 Yeni Adana Gazetesi, No:7438, 10 Kasım 1949, s. 1-4.
72 Demokrat Gazetesi, No:905, 11 Kasım 1949, s. 1-3.

Adana'nın mizah gazetesi olan Keloğlan ise günle ilgili olarak siyah-beyaz tüm ilk sayfayı kaplayan karikatür yayınladı. "*Sen Daima Kalbimizdesin*" sloganının yer aldığı görsel şu şekildeydi:[73]

Görsel-9: 10 Kasım 1949 tarihinde yayınlanan Keloğlan Gazetesi ilk sayfasında yer alan resim, S. 470, s. 1.

Türkiye 1945 yılından sonra çok partili yaşama geçti. Fakat 1950 yılına kadar CHP iktidarda kaldı. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidar el değiştirdi ve DP ülke yönetimine geçti. Bu durum haliyle ülkede idari veya mülki değişiklikleri meydana getirdi. Bürokraside yaşanan bu değişim sonrası 10 Kasım anma törenleri ülke genelinde olduğu gibi yerel ölçekte de devam etti. Adana'da Yeni Adana Gazetesi önceki yıllardaki 10 Kasım anma günü formatını değiştirmeden yayınladı. İçerikleri farklılaşan gazete yine zengin anma günü yazı ve şiirleri 4 tam sayfa hazırlayarak okuyucularına sundu.[74] Diğer bir Adana yayını olan Demokrat Gazetesi de dolgun içerikle anma günü içeriği sunuyordu. Yazar Feridun Fazıl Tülbentçi'nin "*Eşsiz Kahraman Ebedi Şef Atatürk*" adlı yazısını ön sayfadan verdi. Gazete üçüncü sayfasında "*Türkün Tarifi: Atatürk*" adlı köşe yazısında Atatürk ile ilgili şu tanımlamayı yaptı:

> "*Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit edemediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin senelik, en aşağı, bir Türk beşiğidir. Beşik tabiatın rüzgârıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı. O çocuk tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı, onları tabiatın babası tanıdı, onların oğlu oldu; bir gün o tabiat çocuğu, tabiat oldu; Türk oldu. Türk şimşek, yıldırım, güneş oldu; budur: Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir.*"

73 Keloğlan Gazetesi, No:470, 10 Kasım 1949, s. 1.
74 Yeni Adana Gazetesi, No:7743, 10 Kasım 1950, s. 1-4.

Seyhan Gazetesi ise 1950 yılındaki 182. sayısında "En Büyük Matemimizin 12. Yılı" başlığıyla kentte yapılan hazin tören hakkında bilgileri okuyucularına sundu.[75]

Tarsus ilçesinde yayınlanan Gülek Gazetesi anma gününe yönelik siyah-beyaz sayı çıkarttı ve büyük boy bir Atatürk resmi yayınladı. Ayrıca "Cihangir Atatürk" adlı bir yazı ve şiirin olduğu bölümler de ekledi. İlçede düzenlenen programın akışı ile ilgili bilgileri de okuyucularına sundu.[76] Tarsus'un diğer gazetesi Berdan 11 Ağustos 1950 tarihinde yayını bıraktığından 10 Kasım'la ilgili herhangi bir yayın yapılmadı.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin banisi olarak Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin her türlü zorluğa karşı birleşerek kurduğu yeni devletinin lideriydi. Ülkenin bağımsızlığı sonrası yapılan yenilikler Türk toplumunun önünü açtı. Kalıcı bir devletin temellerini atan Atatürk kendi milletinin de bağrına bastığı bir Türk olarak tarihteki yerini aldı. 10 Kasım 1938 tarihindeki vedası Türk toplumunu hüzne boğdu. Bunlara karşılık kalıcı eserleriyle her zaman saygıyla anılan bir Türk lideri oldu. Kendisine gösterilen sevgi ve saygı sadece Türk milletiyle sınırlı değildi. Bir devlet adamı olarak hem ülke içinden hem de ülke dışında her zaman saygıyla karşılandı. Vedası tüm dünyada hüzünle yankılandı. Cenaze törenine ülke içi ve dışından gelen ziyaretçiler nedeniyle yoğun bir kalabalık iştirak etti.

Ülkenin her bölgesinde sevilen lider, Çukurova bölgesinde de bir Türk büyüğüydü. Bölgenin önemli kentleri Adana, Mersin ve Tarsus'ta kendisine gösterilen sevgi, vedası sonrası büyük bir mateme dönüştü. Vatandaşlar onun ölümünü kabullenmek istemedi. 10 Kasım 1938 tarihindeki cenaze töreninde bölge halkı programa yoğun bir şekilde katıldı. Hüzün ve matem çocuklardan yaşlılara kadar tesir etti. Ülkedeki programın bir benzeri Adana, Mersin ve Tarsus kentlerine de yansıdı. Çukurova halkını matem havası bürüdü.

1938-1950 yılları arasında yayınlanan Adana ve Mersin yayın organları 10 Kasım Atatürk'ü anma merasimlerini kamuoyuna sunmaya çalıştı. O dönemde Adana'da yayınlanan Türk Sözü, Yeni Adana, Keloğlan ve Seyhan gazeteleri törenleri yansıtmaya çalışırken çeşitli argümanlarla okuyucularını bilgilendirme politikası güttü. Mersin'de yayınlanan Yeni Mersin Gazetesi ile Tarsus'ta çıkarılan Gülek ve Berdan gazeteleri de aynı şekilde bölge halkının bir nevi sesi oldu. Adana ve Mersin gazeteleri törenleri en titiz şekilde aktarırken birçok şiir, yazı, yazı dizisi, resim, karikatür, beyanname ve farklı içerikleri okuyucularına sundu. Ayrıca kent merkezinde yapılan törenler bire bir aktarıldı.

1938-1945 yılları arası tek partili dönem olması nedeniyle CHP prensiplerinin etkisinde ve genel anlamda halkevlerinde başlayan bir programla törenler yapıldı. MKP ve DP kurulması sonrasında 1945-1950 yılları arasında da zengin içerikleri ile kamuoyuyla buluştu. Tüm gazetelerin ortak mottosu ise "Büyük Matem" olarak nitelendirilebilir. 14 Mayıs 1950 yılından sonra iktidar değişse de Atatürk'e olan sevgi ve saygı değişmedi. Hatta vatandaşlar tarafından siyasi malzeme aracı olarak kullanılmasına müsaade edilmedi. Bu gelişmelere ek olarak renkli basılan gazeteler 10 Kasım'da siyah-beyaz formatla çıkmaya başladı.

---

75 "Seyhan Gazetesi, No: 182, 13 Kasım 1950", s. 1.
76 "Gülek Gazetesi, No: 831, 11 Kasım 1950", s. 1-2.

1938-1950 yılları arasında bölgede çıkarılan gazetelerde adeta Atatürk'e olan özlemin bir çeşit yarışı da bulunmaktaydı. Atatürk'e duyulan özlemin ve bıraktığı eserlerin aktarılması yerel gazeteler tarafından anlatılması bir anlamda bu yayın organlarının üstlendiği bir görev oldu. Başka bir deyişle 10 Kasım'da yayınlanan gazeteler Çukurova ve bölge halkının belleği oldu.

KAYNAKÇA

Akşam Gazetesi.

Alpaslan, Erhan, "Tek Parti Döneminde Adana'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1933-1943)", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, (2017), s. 93-116, doi:DOI Number: http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.1062.

"Arif Nihat Asya", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, 1993s. 543.

Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

BCA, 490.01 /1430.727.1.

BCA, 490.01 /4.19.15.

Berdan Gazetesi.

Boran, Tunç, "Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Matem", *AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 2011.

Çağlar, Behçet Kemal, *Atatürk ve Şiir, Türk Dili, Cilt 15, S. 170,* 1965.

Demokrat Gazetesi.

Gülek Gazetesi.

"https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ankara-universitesi-buyuk-onder-ataturk-icin-duzenlenen-cenaze-torenlerinin-fotograflarini-paylasti-/2038133".

"https://www.milliyet.com.tr/gundem/taha-toros-un-arsivi-internette-2108818".

Keloğlan Gazetesi.

Şapolyo, Enver Behnan, *Atatürk'ün Ölümü 10 Kasım 193 Atatürk'ün Ölümü 10 Kasım 1938*, İstanbul: Refet Zaimler Kitabevi, 1957.

Seyhan Gazetesi.

Tan Gazetesi.

Tanış, Cihat, "Türk Milleti Ata'sıyla Vedalaşıyor: Anadolu'nun Bazı Kentlerinde Atatürk İçin Yapılan Matem Törenleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, (y.y.), doi:http://dx.doi.org/10.21551/jhf.798188.

Tekeli, İlhan, *Bir Toplumsal Anlatım ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri, "Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılı"*, 1997.

Türk Sözü Gazetesi.

Türkçe Sözlük, C 1., Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.

Türkçe Sözlük, C 2., Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.

Ulus Gazetesi.

Ünaydın, Ruşen Eşref, *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959.

Uzun, Hakan, ""Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 11, Sayı 43, (2009), s. 531-55.

Yeni Adana Gazetesi.